

ORHIN, Murat (2014). “Mehmet Ali Tevfik Efendi”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014*. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.355-359 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Murat ORHIN*

MEHMET ALİ TEVFIK EFENDİ

Mehmet Ali Tevfik efendi Doğu Türkistan yakın zaman tarihinde yaşamış, meşhur eğitimci, yetenekli teşkilatçı, ceditçi, şair ve Uygur aydınıdır. Şair 1901 yılı Doğu Türkistan'da bulunan Artış şehrinin Buyamet ilçesinde, Tohti hacı ve Fatma'ların çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Tevfik Efendi dünyaya gözlerini açtığı yıllar, her yeri zulüm kaplamış, halkın bilgisizlik ve cahillik altında inlediği devirdir. Tohti hacı oğlunu önce köyde bulunan fen okuluna verir, sonra bu okul kapatılınca, oğlu ile beraber Doğu Türkistan'ın kuzeyinde bulunan Börtala, Çöçek ve Gulca şehirlerinde tüccarlık ile uğraşırlar. Bu süreçte Tevpik çeşitlik kişiler, toplumlar ve aydınlar ile tanışma fırsat olur. Genç Tevpiğin, zeki, çalışkan, teşkilatçı ve hitabet yeteneği herkesin dikkatini üzerine çeker. Toplumunu cehaletten uyandırmak ve milleti aydınlatmak için çalışmalar yürütür. 1924 yılında, Doğu Türkistan ceditçilik hareketinin lideri Abdul Kadır Damollah suikast ile öldürülür.

Tevfik bu olaydan derin etkilenir ve ünlü “Üzüntü Âleminde” adında şiirini yazar.

Okudu geçti başkalar bizden, ey kardeşlerim,
Görünce onların çalışma hırsını, kaynar vicdanlar.
Kartal gibi parladı gökte diğer milletler,
Kaldık onlardan çok arkada, düşün ey ümmetler!

Yazmış olduğu şiirler toplum tarafından çok sevilir ve tüm Doğu Türkistan'a dağılır.

Bundan dolayı yerel hükümet, Tevfiği tehlikeli biri olarak algılar ve Tevfiğ'in hayatı tehlike altındadır. Bir Türk aydınının tavsiye ve yardımı ile 1926 yılında, önce Taşkent'e gelir ve eğitime başlar. Ancak koşullar çok zorlu olduğundan, 1928 yılı yine bir yardım sever Türk yardımı ile Kırım üzerinde İstanbul'a gelir. 1929-1932 yıllarında

* İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Türkiye'de eğitim alır ve bir ilkokulda öğretmenlik yapar. (okuduğu ve çalıştığı okullar ile ilgili ciddi araştırmalar yapılmaktadır). O süreçte Doğu Türkistan'da halk ayaklanması olur ve bazı ilerlemeler elde edilir. Tefvik duygularını şöyle ifade eder:

Duyduk ey ana diyar senden sesleri,
Patlamış zalimlere kaşın volkanlar.
Parçalaşa kulluk kölelik zincirini,
Hucum et, çekilmek yok, ey kahraman insanlar!

Yetkin eğitim kimliği kazanan, Türkiye ve yurt dışında vermiş olduğu hayat mücadelesi ile edinmiş olduğu bilgi birikimi ile olgunlaşmış Tefvik efendi, bu süreçte halkının yanında olmak için, hayat tehlikesine rağmen ana vatana geri döner.

Yetenekli teşkilatçı, ikna edici hitabeti ve konuşması, yorulmadan koşuşturma ve çalışması ile 6 ay gibi kısa bir zaman diliminde, tüm Artış ilçesinde eğitim reformu ve milleti aydınlatma hizmetinde baya yol kat eder, anne babalar eğitim komitesi, İlçe eğitim ve yürütme komitesi gibi teşkilatları kurar. Maddi destekleri etkin yöntemler ile halleder ve tedbirli kullanır kaynakları. Eğitim hizmetleri için çift yönlü çalışmalar yürütür. Bir taraftan Artuç ilçesinde bulunan 24 ilde örgün eğitim veren okulların açılması için çalışmalar yürütürken, yine bir taraftan okullarda ders anlatacak öğretmenlerin yetiştirilmesi “öğretmenler kursu açar” ve 60 öğretmen ilk etapta kursa alınır. Öğretmen adaylarına, dil, edebiyat, tarih, coğrafya, matematik, müzik, şarkı, spor gibi eğitimleri tek başına anlatır. Ders hazırlama, formasyon, kişisel gelişim, teşkilatçılık ve yönetmenlik çeşitli konularda seminer verir. Tefvik efendi gündüzleri ders anlatırken, okul kuruluşları ve maddi destek ile ilgili çalışmaları geceleri yürütür. Öğretmen adayları kursları tamamlayınca, öğretmen formları ile “Öğretmen” marşını söyleyerek tüm ilçeyi gezerler ve öğrenci toplama hizmeti yapalar.

“Biz öğretmenler yurdumuzda okul açacağız, Halkımıza parlak nurlar yayacağız. Nice yıllar zulüm altında seran olduk, horlandık, ilim irfan yoluna o kadar intizar olduk.” Bu teşvik, tanıtım ve bilgilendirme çalışmaları ile örgün eğitim hizmetleri geniş tabanın desteğine erişir ve 24 okula kayıt olan öğrenci sayısı 10 binden geçer. Büyük yaşta olanlar ise, akşamları büyükler için açılan kurslara kayıt olurlar. Tefvik Efendi, okulları yolla koyduktan sonra, yöre halkı ile daha yakın olmak ve onların daha çok desteğini almak için, çiftitçılara

destek hizmetleri verir. Köy yol kenarlarına 100 binlerce fidan dikerler. Tefvik efendinin toplum içinde çok önde olması, bazı kişileri rahatsız eder ve eğitim hizmetlerine engelleme yaparlar, okullara zarar verirler, hatta Tefvik efendinin hayatını tehdit ederler, iftira atarlar. Tefvik, halkı daha geniş bilgilendirmek ve onun desteğini almak için, 100 seçkin öğrenciden oluşan “İzci” grubu oluşturur ve “İzciler” marşı söyleyerek, Artış, Opal, Peyzivat, Yeni Hisar, Taşmilik, Kaşgar gibi il ve ilçeleri yaya olarak dolaşırlar. İl ve İlçelere girince, askeri düzende yürürler, marşları söyler ve herkesi duygulandırır. Yerel halklar saygı ile karşılar izcileri.

Biz, izcileriz ellerimiz çelik,
Gözlerimiz nurlu, kalbimiz sağlam,
Halk için yürürüz ileri,
Düşmana karşı sağlam intikam,
Öğren, çalış genç izci çocuk,
Vatan için kaynar vicdan.
Kaldık uzun vakit zalim elinde,
Çalışamadık halkın yolunda.

İzciler yürüyüşünün son adresi Kaşgar ili komutanlığı oluyor. Komutanın randevu vermemesine rağmen, Tefvik Efendi İzciler ile komutanlığa gidiyor ve yaptığı çalışmalarını anlatır, Öğretmen ve İzci marşlarını seslendirir. Komutanlık biranda canlanır ve komutanda çok duyulanır. Eğitim hizmetlerini sürdürmek için ve yerel engelleri kaldırmak için yazılı talimat verir. Bunun dışında Tefvik Efendi için iki silahlı koruma tahsis eder. Tefvik Efendi böylece yerel hükümetin resmi desteğini almış oluyor. Tefvik Efendi Artış iline dönünce, bölgenin en büyük camisine tüm halkı davet edip, eğitim ile ilgili komutanının yazmış olduğu yazısını okur. Yazı okunurken yerel halk sevinçten gözyaşları döker.

Sonra Tefvik Efendi halka şöyle seslenir: “ Çok şeyler yaşadım, vatanıma hizmet etmek için eğitim aldım ve vatana geri döndüm. Halkımı esaret zincirinden kurtarmak için, öğretmenliği en ulu ve değerli, eğitim yolunu en doğru yol olarak seçtim. Bir gün beni beş kuruşlu bir kurşun ile infaz ederler, ancak vatan için, eğitim için sıcak kanımı vermektan asla vazgeçmem...” ”

Toplantı sonrası, Eğitim hizmetleri yeni boyut kazanır ve daha hızlanır. Tefvig’in geliştirdiği eğitim programları, öğretim yöntemleri Doğu Türkistan’ın diğer bölgelerinde dağılır ve ortak eğitim programına dönüşür. Tefvig’in yazdığı maşlar, geliştirdiği şarkılar,

öğrencilere verdiği spor, askeri eğitim gibi çalışmalar tüm okullarda yaygınlaşır. 10 binlerce öğrenci içinden, yaşları büyük ve başarılı olan 40 öğrenci seçilir ve Lise okulları için öğretmen olarak yetiştirilir. Bu öğrencilere vatan terbiyesi, tarih, kişisel gelişim, eğitim yöntemleri gibi konularda yoğun olarak dersler işlenmiştir. Bu iki sınıf öğrencilerine, “Tevfik İzcileri” adı verilmiştir. Bunlar dışında, kadınlar için “Bayanlar sınıfı” açılmıştır ve okullar için bayan öğretmenler yetiştirilmiştir. Bayan öğretmenler için, “hanım” tabiri kullanırken, erkek öğretmenler için “efendi” tabiri kullanılmıştır. 1935-1937 yılı sürecinde, Artış köylerinde halkın (öğleden sonra kurslara giden yaşı büyük olanlar dâhil) yüzde 70% okuma yazma becerisi kazanmıştır. 4 Mayıs 1937 tarihinde, yaşanan siyasi kargaşada, komutan görevinden alınıyor. Tevfik ve eğitime gönüllü destek veren 300 civarında aydın hapse gönderiliyor ve işkence görüyor. Şair Tevfik, hapis duvarlarına şu şiirleri yazıyor.

Senelerce bulundum gurbet ellerinde,
Görmemiştım hiç bu kadar ağır zulümleri.
Döndüm, hizmet için ana vatana,
Ödül olarak aldım bu zulüm külfetleri.

Tevfik Efendi, yaşadığı bu haksızlık ve adaletsizliğe ve yönetime olana tepkisini duvarlara şöyle yazıyor:

Bülbüller tutkunlandı, vatamı kirletti kargılar,
Kim ise vatansever, asıl bir gün darağacına,
Bu kara yıllardan bulamadım adalet,
Adalet ararsam, hapse gönderdi siyaset...

30 Mayıs 1937 sabahleyin, Tevfik ve 300 civarında Uygur aydını, yerel askerlerce hapiste kurşuna dizilir, sonra cesetler ateşe verildikten sonra hapishane terk edilir. Cesetler tanınmayacak şekilde yanmıştır. Ancak Tevfik Efendinin cesedi, yarı yanmış deri ayakkabısına bakılarak tespit edilir ve gizlice defnedilir.

1990’lı yıllardan sonra, Tevfik ile ilgili özel çalışmalar ve araştırmalar yapılmıştır ve mezarının olduğu yere, 5 Mayıs 2005 tarihinde hatıra sarayı yapılmıştır. Mehmet Ali Tevfik Efendi, yakın zaman Doğu Türkistan tahinde, milleti cehaletten kurtarmak; vatan özgürlüğü için yapmış olduğu mücadelesi, eğitim reformu ve toplumsal çalışmaları ile çok önemli konuma sahiptir. Ancak politik nedenler ile yakın zamanlara kişiliği ve yaptıkları kadar hep göz ardı edilmiştir. Ancak 1990 yıllarından sonra Tevfik ile ilgili özel makale,

kitaplar yayınlanmıştır ve televizyon programları işlenmiştir. Okullarda bile edebiyat dersliklerine Tefik ile ilgili hikâyeler ve hayatı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Tefik'in yazmış olduğu şiirler, rubailer özel kitap olup yayınlanmıştır ve eserleri ile ilgili özel çalışma ve araştırmalar yürütölmektedir. Tefik Doğu Türkistan toplumunda, artık eğitimi temsil etmektedir ve Tefik adına eğitim kuruluşları ve burslar tesis edilerek ve heykeli dikilerek adı yaşatılmaya çalışılmaktadır.